

หากเธอยังจดจำ ฉันจะยังมีอยู่ ความเชื่อมโยงระหว่างผีและความทรงจำ
ในภาพยนตร์อนิเมชันเรื่อง COCO

ธนวัฒน์ ปัญญานันท์ เขียน

รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์ บรรณาธิการ
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ที่มาของภาพ <https://www.imdb.com/title/tt2380307/mediaviewer/rm524707328>

เทศกาลฮัลโลวีนที่กำลังใกล้เข้ามา ทำให้ผู้เขียนนึกถึงคำนิยมของเพื่อนที่พูดถึงภาพยนตร์อนิเมชันเรื่องดังของค่าย Disney Pixar ที่เข้าฉายเมื่อเข้าฉายในเดือนพฤศจิกายน 2017 ที่ว่า “ดู *COCO* แล้ว น้ำตาคลอเลยนะเมิ่ง!”

COCO ภาพยนตร์อนิเมชันกำกับโดย Lee Unkrich และ Adrian Molina ความยาวของภาพยนตร์ทั้งหมด 1 ชั่วโมง 45 นาที

ภาพยนตร์เรื่องนี้เลือกใช้ฉากและเหตุการณ์ในวันสำคัญของประเทศเม็กซิโก คือช่วงเทศกาล Dia de los Muertos หรือวันแห่งผู้ล่วงลับ เทศกาลดังกล่าวจัดขึ้นระหว่างวันที่ 31 ตุลาคม ถึง 2 พฤศจิกายน ของทุกปี

ย่าอะบอริต้า มิเกล และหิ้งบูชาเพื่อระลึกถึงดวงวิญญาณของบรรพชนผู้ล่วงลับของครอบครัว
ในเทศกาล Dia de los Muertos

ที่มาของภาพ <https://www.teenvogue.com/story/disney-pixar-coco-mexico-representation>

ภาพยนตร์เล่าถึงเรื่องราวของครอบครัวริเวร่าที่มีตัวละคร “โคโค” คุณย่าทวดของมิเกล ผู้เป็นโรคความจำเสื่อม เป็นตัวละครสำคัญ

COCO เดินเรื่องผ่านตัวละคร “มิเกล” เหนียวัยเยาว์ผู้มีพรสวรรค์ทางดนตรี แต่เขากลับถูกครอบครัวกีดกันเนื่องจากปมปัญหาในอดีต ที่ “เฮกเตอร์” นักดนตรีผู้มากความสามารถ พ่อของโคโคหายตัวไปจากครอบครัวตั้งแต่โคโคยังเด็ก เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ “อิมelda” แม่ของโคโคหันหลังให้กับดนตรีและบทเพลง เพราะเธอเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้ทำให้ครอบครัวแตกแยก เธอจึงหันมาทำอาชีพเป็นช่างทำรองเท้า

อีเมลล์ได้ออกประกาศิตกิดกันคนในครอบครัวไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับดนตรี รวมถึงยุติการรับรู้เรื่องราวของเฮกเตอร์ กฎประจำครอบครัวนี้สืบทอดต่อกันมาทำให้ในทุกเทศกาล Dia de los Muertos ที่เครื่องญาติจะมารวมตัวกันเพื่อระลึกถึงดวงวิญญาณของบรรพชนผู้ล่วงลับ ในเทศกาลดังกล่าว เครื่องญาติจะทำความสะอาดบ้านและจัดเตรียมหิ้งบูชา ซึ่งทั่วไปแบ่งเป็น 3 ชั้น ชั้นบนสุดใช้สำหรับวางรูปภาพของผู้ล่วงลับ หรือถ้าไม่มีรูปถ่ายให้วางสิ่งที่บ่งบอกว่าหิ้งที่สร้างขึ้นนี้ทำขึ้นเพื่อใคร ชั้นรองลงมาใช้สำหรับจัดวางข้าวของเครื่องใช้และอาหาร ส่วนชั้นล่างสุดใช้สำหรับธูปเทียนบูชาและอุปกรณ์ทำความสะอาด เช่น ผ้าเช็ดตัว กระจก และสบู่ เพื่อให้ผู้ล่วงลับได้ล้างเนื้อล้างตัวหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางมา พร้อมทั้งประดับตกแต่งอย่างสวยงามด้วยดอกไม้ยอดนิยมอย่างดอกดาวเรือง ซึ่งเชื่อว่าเป็นดอกไม้ที่ช่วยเป็นสะพานนำทางผู้ล่วงลับให้สามารถกลับบ้านได้ จึงมีการโรยดอกดาวเรืองเป็นทางไว้ เพราะเชื่อว่าดวงวิญญาณเหล่านั้นจะกลับมาเยี่ยมเยียนบ้านในวันดังกล่าว¹ อย่างไรก็ตาม บนหิ้งบูชาของครอบครัวริเวียร่าไม่มีรูปหรือข้าวของของเฮกเตอร์ เนื่องจากเฮกเตอร์ไม่ถูกจดจำว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวริเวียร่า

ปมในอดีตดังกล่าวได้สร้างความขัดแย้งระหว่าง “มิเกล” และครอบครัว เพราะเขามีความสามารถทางดนตรีและเขามุ่งหวังให้ครอบครัวสนับสนุน แต่ความมุ่งหวังของเขากลับเป็นสิ่งที่ขัดกับสิ่งที่ครอบครัวยึดถือ มิเกลจึงมีปากเสียงกับคนในครอบครัว เขาฉวยเอารูปถ่ายครอบครัวที่มีโคโค (วัยเด็ก) อีเมลล์และสามีของเธอ (ซึ่งถูกฉีกส่วนของใบหน้าออกไป) ออกมาจากแท่นบูชาเพราะเชื่อว่าชายคนดังกล่าวคือเอร์เนสโต เดอ ลา ครูซ นักดนตรีผู้โด่งดังในอดีตเจ้าของบทเพลง “จำฉันให้ดี” มิเกลเลือกที่จะไม่เข้าร่วมประเพณีในวัน Dia de los Muertos เพื่อไปประกวดดนตรี โชคชะตาจึงนำพาเขาให้เดินทางข้ามภพภูมิสู่โลกหลังความตายและได้เจอกับเหล่าบรรพบุรุษของเขาที่ไม่สามารถกลับมาเยี่ยมบ้านได้

มิเกลคิดว่าภาพที่ขาดไปคือ เอร์เนสโต เดอ ลา ครูซ

ที่มาของภาพ <https://www.imdb.com/title/tt2380307/mediaviewer/rm2366332160>

ระหว่างที่มิเกลต้องอยู่ในโลกหลังความตาย มิเกลได้พบกับผีเฮกเตอร์และได้รู้ความจริงว่า เขาคือสามีอิมเลต้า พรสวรรค์ทางดนตรีที่มีอยู่ในตัวเขานั้นมาจากเฮกเตอร์ รวมทั้งได้รู้วาทเพลง “จำฉันให้ดี” เป็นเพลงที่เฮกเตอร์แต่งและร้องไว้ให้แก่โคโคก่อนที่จะเขาจากครอบครัวไป แต่ เดอ ลา ครูซ ฆ่าเขาและขโมยผลงานดังกล่าวมาเป็นของตน อย่างไรก็ตาม เฮกเตอร์ปรารถนาที่จะกลับมาพบกับลูกสาวของตนอีกครั้ง แต่เขาไม่สามารถทำได้เนื่องจากไม่มีผู้ใดระลึกถึงเขาในคืน Dia de los Muertos

มิเกลและเฮกเตอร์ในโลกหลังความตาย

ที่มาของภาพ <https://www.pinterest.com/pin/817614507323407689/>

ในระหว่างนั้น ความทรงจำของโคโคที่เกี่ยวกับเฮกเตอร์ก็ค่อยๆ เลือนหายไป ความทรงจำดังกล่าวส่งผลต่อการมีอยู่ของผีเฮกเตอร์ในโลกหลังความตายด้วย ภาพยนตร์ผูกโยงผีกับความทรงจำ โดยใช้ตัวละครโคโคเป็นจุดเชื่อมสัมพันธ์ภาพระหว่างคนเป็นและคนตาย เนื่องจากเธอเป็นผู้เฒ่าผู้แก่เพียงคนเดียวที่ยังคงจดจำเรื่องราวของบรรพบุรุษตัวเองได้ การมีอยู่หรือดับสูญไปของผีจึงขึ้นอยู่กับความทรงจำสุดท้ายในโลกปัจจุบัน มิเกลจึงมีเวลาไม่มากที่จะช่วยฟื้นความทรงจำของโคโค เพื่อให้เฮกเตอร์ได้มีโอกาสพบกับลูกสาวอีกสักครั้ง

ในท้ายที่สุดเรื่องสามารถคลี่คลายได้ด้วยบทเพลง “จำฉันให้ดี” (ในเวอร์ชันภาษาไทย) หรือ Remember me (ในเวอร์ชันภาษาอังกฤษ) เนื่องจากเฮกเตอร์เคยร้องนี้ให้โคโคฟังในตอนที่ยังเป็นเด็ก เมื่อเธอได้ยินเพลงนี้อีกครั้งในตอนท้ายเรื่อง ด้วยการขับร้องของมิเกลหลังจากที่เขากลับมาจากโลกแห่งความตาย ความทรงจำของโคโคก็พลันกลับมาในทันทีทันใด

บทเพลง remember me จึงมีความสำคัญสำหรับภาพยนตร์เรื่องนี้ เมื่อพิจารณาคำว่า remember me สามารถแปลว่า จำฉันไว้ เป็นประโยคเชิงคำสั่ง เช่นเดียวกับคำว่า come here (มานี่ซิ!) และ go away (ออกไป!) Remember me จึงเป็นมากกว่าบทเพลง แต่เป็นการสั่งเสียของคนตายที่ให้ไว้กับคนเป็นว่า จำฉันไว้! เพราะเมื่อใดที่คนตายถูกลืม ผี (หรือวิญญาณของคนคนนั้น) ก็จะหายไป

เฮกเตอร์ร้องเพลง “จำฉันให้ดี” ให้โคโค

ที่มาของภาพ <https://www.imdb.com/title/tt2380307/mediaviewer/rm1522882048>

นอกจากภาพยนตร์เรื่อง *COCO* แล้ว ภาพยนตร์อนิเมชันเรื่อง *Rise of The Guardians* (2012) กำกับโดย Peter Ramsey และภาพยนตร์ไทยเรื่อง *สยามสแควร์* (2017) ก็กำกับโดย ไพรัช คุ้มวัน ได้หยิบยกแนวคิดนี้มาสร้างแก่นเรื่องของภาพยนตร์นี้เช่นเดียวกัน

ใน *Rise of The Guardians* พลังของเหล่า (ผี) ผู้พิทักษ์จะอ่อนแอลงหากไร้ผู้ศรัทธา ดังนั้นวิญญาณบรรพชนผู้ปกป้องรักษาชนรุ่นลูกหลานจะยังคงอยู่ได้หากมีการสืบทอดเรื่องเล่าต่างๆ ลงนิกถึงเรื่องเล่าแม่นาคหรือภูติผี/วิรชนต่างๆ ในสังคมไทย หากเรื่องราวของพวกเขาเหล่านั้นไม่ถูกส่งผ่าน ตัวตนของสิ่งนามธรรม (หรือผี) ก็ระดับสูญไป

ส่วน *สยามสแควร์* นำเสนอกลวิธีในการกำจัดผีที่น่าสนใจ ด้วยการพยายามไม่เชื่อว่าผีมีอยู่หรือการลืม เพราะเมื่อใดที่ตัวละครเชื่อและจดจำผี ตัวตนของผีก็จะยังคงอยู่และสามารถหลอกหลอนคนได้ ดังนั้นผีจึงเกิดและดำรงอยู่ผ่านความคิดและความทรงจำของมนุษย์

นอกจากนี้ *COCO* ยังนำเสนอประเด็นเกี่ยวเนื่องอื่นได้แก่ การดำรงรักษาผู้สืบทอดพิธีกรรม กล่าวคือ พิธีกรรมมิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง แต่ผู้สืบทอดคือกลไกสำคัญในการดำรงรักษาพิธีกรรม ดังนั้นหาก พิธีกรรมใดๆ ก็ตาม (รวมทั้งความคิดและความเชื่อ) ไม่มีผู้สืบทอด สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็ต้องสูญหายเช่นเดียวกับผี เฮกเตอร์ และดับสูญไปพร้อมกับความทรงจำ ความชรา และความตาย

มิเกล จึงต้องถูกควบคุมสั่งสอนให้ยอมรับและปฏิบัติตามแบบแผนของครอบครัว

พิธีกรรมและกฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติเท่านั้น หากแต่เป็นความรู้ซึ่งถูกผลิตสร้าง เผยแพร่ ผลิตซ้ำ และรักษา ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในแวดวง ในที่นี้คือสายตระกูล ให้ เชื่อ ยึดถือ และปฏิบัติตาม ซึ่งก็ได้หมายความว่า เป็นสิ่งดีหรือไม่ดี แต่การดำเนินเรื่องหรืออารยะขัดขืนของมิเกล บ่งชี้ให้เห็นว่า ความรู้ที่ยึดถือกันมานั้นกลายเป็นสิ่งกักขังหน่วงเหนี่ยวความรู้อื่นๆ (ที่ต่างจากความรู้กระแสหลัก) และจะกลายเป็นตัวทำลาย “ความเป็นจริง” อื่นๆ ของสังคมในท้ายที่สุด

กรณีตัวอย่างคือ ความจริงเกี่ยวกับเฮกเตอร์ที่ถูกทำให้ดับสูญไป เพราะการยึดมั่นถือมั่นในกฎเกณฑ์ที่ อิเมลต้าสร้างขึ้น มิเกลเสมือนเป็นผู้ปฏิบัติความรู้ใหม่ หรือ ทลายกฎเกณฑ์เก่าที่ขวางกั้น “ความเป็นจริง” ของ สังคมอื่นๆ เขาจึงเป็นตัวละครเอกผู้ดำเนินเรื่อง เพราะหากไม่มีมิเกลผู้แหกกฎ เฮกเตอร์ก็ต้องดับสูญไป ใน ขณะเดียวกันหากไม่มีเด็กๆ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ผู้ใหญ่สร้างก็จะหมดพลังและตายไปในที่สุด

พอดูๆ ภาพยนตร์ไปก็ชวนให้นึกถึงพิธีกรรมผีปะโหนกของชนชาติมอญซึ่งมีเงื่อนไขของพิธีกรรมคือ การ รายงานตัวของสมาชิกในสายตระกูล ทำให้ผู้คนในสายตระกูลจะต้องดำรงรักษาและตระหนักถึงสายตระกูลของ ตนเองอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ความศักดิ์สิทธิ์ของผียังคงอยู่ต่อไปได้ด้วยผู้รักษากฎของพิธีกรรม และ กฎดังกล่าวจะถูกรักษาสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นหากคนรุ่นใดไม่ปฏิบัติตามก็จะเกิดเหตุอันไม่ดี คนในสายตระกูลจึงจะไม่ ยอมปล่อยให้คนในสายตระกูลด้วยกันเองแหกกฎเกณฑ์เป็นอันขาด ถือเป็นระบบการตรวจสอบกันเองจากภายใน ซึ่งในภาพยนตร์เรื่อง *COCO* คุณย่าของมิเกล (ย่าอะบอริต้า) คือบุคคลผู้ควบคุมรักษากฎเกณฑ์ของพิธีกรรม โดย ส่งผ่านมายังมิเกล

ประเด็นต่อมาคือ อิสรภาพและเสรีภาพ ซึ่งถูกยกย่องเชิดชูในสังคม Neoliberal (มักจะมาพร้อมกับการ ปกครองแบบประชาธิปไตยและทุนนิยม) ทุกคนมีอิสระเสรีภาพที่จะตัดสินใจทำอะไรก็ได้ ไม่ต้องอยู่ในกฎเกณฑ์ เช่นเดียวกันนี้ภาพยนตร์อนิเมชันเรื่อง *Brave* (2012) กำกับโดย Mark Andrews, Brenda Chapman และ Steve Purcell ก็เป็นภาพยนตร์อีกเรื่องหนึ่งที่นำเสนอภาพเด็กผู้หญิงลุกขึ้นมาเลือกวิถีทางของตนเองซึ่งอยู่นอก ขนบเดิมๆ ที่คนรุ่นเก่ายึดถือปฏิบัติกันมา ไม่ต่างจากตัวละครดังอย่าง Mulan มากนัก สำหรับ *COCO* มิเกลก็เป็น ส่วนหนึ่งในการสร้างกระบวนทัศน์ดังกล่าว โดยภาพยนตร์มักจะสร้างให้เห็นฝันของเด็ก แต่ถูกรอบหรือกฎเกณฑ์ เดิมๆ ของผู้ใหญ่ขีดจำกัดเอาไว้ การลุกขึ้นมาแหกคอกออกวิ่งของเด็กในภาพยนตร์ดังกล่าวเป็นการปรับกระบวน ทัศน์ทางสังคมให้เด็กเชื่อมั่นในการตัดสินใจของตนเอง และกล้าเลือกทำในสิ่งที่ตนเองชอบอย่างเสรี (?)

กล่าวได้ว่า ความรู้คือสิ่งประกอบสร้าง เมื่อเวลาผ่านไปความรู้ก็จะถูกสืบทอดจนกลายเป็นความจริงชุดหนึ่ง การไหลเข้ามาของตัวละคร เดอ ลา ครูซ ตอนท้ายเรื่อง ไม่ได้สร้างขึ้นมาจากเพียงเพื่อเป็นตัวจุดประกายความฝันให้กับมิเกล แต่เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าความรู้ ความทรงจำ และความเชื่อคือสิ่งประกอบสร้าง เมื่อชุดความรู้ถูกสร้างและเผยแพร่ไปในวงกว้างเป็นเวลานาน จนกลายเป็นความเชื่อ มันจะถูกสถาปนาให้กลายเป็นตำนาน ซึ่งตำนานดังกล่าวเป็นสิ่งทรงพลังและสร้างอำนาจให้กับเดอ ลา ครูซ (ในฐานะดารานักร้องชื่อดัง แต่แท้จริงแล้วเขาคือฆาตกร) พื้นที่ของตำนานจึงกลายเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ของการประกอบสร้าง ดังนั้น “ความจริง” ของเฮกเตอร์จึงกลายเป็นความจริงอื่นที่พยายามเข้ามาช่วงชิงความหมายในโลกสื่อสารมวลชน ท้ายที่สุดผู้ที่ควบคุมสื่อ ความจริง ความหมาย และความเชื่อได้ ผู้นั้นคือผู้กุมอำนาจ เดอ ลา ครูซ จึงไม่ยอมปล่อยให้ความจริงอื่นเข้ามาทำลายความจริงของตนเอง

ดูๆ ไปภาพยนตร์การ์ตูนมันจะไม่ใช่เพียงเรื่องราวความสนุกสนานสำหรับ “แบบเด็กๆ” เท่านั้น แต่มีรายละเอียดที่ถูกเคลือบไว้ด้วยแฟนตาซีและภาพสัญลักษณ์ การทำความเข้าใจหนังในมิติต่างๆ แล้วหันกลับมามองสังคมจะทำให้เราเข้าใจสังคมมากขึ้น

พอผู้เขียนดูภาพยนตร์จบก็ซึ่งนำตาลอเช่นเดียวกับคำนิยามที่เพื่อนได้เปรยเอาไว้ เพราะแม้มิเกลจะดีต่อแพ่งต่อกฎเกณฑ์บางอย่างเพียงใด แต่ท้ายที่สุดมิเกลเองนั่นแหละที่หันกลับมาต้อนรับและกลายเป็นผู้สืบทอดพิธีกรรมต่อจากครอบครัว ความทรงจำในประสบการณ์ชีวิตของ “COCO” ช่วยให้เห็นความสำคัญของผู้สูงวัยหรือผู้เฒ่าผู้แก่ ต่อรากเหง้าบางสิ่งบางอย่างที่กำลังจะสูญสลายไปท่ามกลางวัฒนธรรมประชานิยม หรือวัฒนธรรมป๊อป ภาพยนตร์เลือกตัวละครผู้สูงวัยเป็นแก่นเรื่อง และให้ตัวละครเด็กเป็นผู้ดำเนินเรื่อง ความเปรียบต่างดังกล่าวเป็นไปด้วยความตั้งใจ เมื่อเทียบกับบริบทสังคมที่วัฒนธรรมกระแสใหม่ๆ หลั่งไหลเข้ามาในชีวิตประจำวันทุกวัน เด็กรุ่นใหม่ๆ กำลังละทิ้งปฏิเสธรากเหง้าดั้งเดิมของตนเอง และเดินไปสู่กระแสสังคมนิยม ในขณะที่เดียวกันผู้เฒ่าผู้แก่ในฐานะคลังความรู้และอดีตแห่งรากก็กำลังเสื่อมสลายไป จุดระหว่างกลางที่ภาพยนตร์นำเสนอคือ การเชื่อมระหว่างสองตัวละครต่างวัยเข้าหากัน เพื่อให้เด็กหันมาให้ความสำคัญกับรากเหง้าของตนเอง โดยที่ผู้ใหญ่ก็เปิดโอกาสให้เด็กได้เดินตามความฝันของตนเอง เพราะท้ายที่สุดการขีดกั้นจะนำไปสู่การเลือกข้างเลือกฝ่ายเสมอ ผู้เขียนขอทิ้งท้ายไว้ด้วยประโยคที่ว่า “หากเธอยังจดจำ พวกท่านจะยังมีอยู่” สุขสันต์เดือน “ตุลาคม”

¹ อ่านเพิ่มเติม <https://readthecloud.co/motorcycle->

[8/?fbclid=IwAR2GgifD1PSgXXCq1CXRZKf8vMVMZgmBZbJOD57Sf3JUzqH8-9y69baEztM](https://readthecloud.co/motorcycle-8/?fbclid=IwAR2GgifD1PSgXXCq1CXRZKf8vMVMZgmBZbJOD57Sf3JUzqH8-9y69baEztM)